

ΕΡΓΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΦΟΡΕΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Αργυρώ Καραμπερίδη, Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών

Στις αρμοδιότητες της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών, όπως συστάθηκε με την εφαρμογή του νέου Οργανισμού του Υπουργείου Πολιτισμού, από την 29η Οκτωβρίου 2014, ανήκει πλέον και η προστασία, μελέτη και ανάδειξη όλων των παλαιοχριστιανικών, βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων της περιοχής του Λεκανοπεδίου της Αθήνας, όπως καθορίζονται τα γεωγραφικά όρια αρμοδιοτήτων της νέας Εφορείας. Ο ιδιαίτερα μακρύς κατάλογος περιλαμβάνει μνημεία που τοποθετούνται χρονικά από τον 4ο αιώνα μ.Χ. έως το 1830, ενώ εκτείνεται και σε κάποια νεώτερα εκκλησιαστικά κτήρια του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα, την εποχή που η Αθήνα μεταμορφωνόταν σε πρωτεύουσα του νεοελληνικού κράτους. Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Αθηνών, συνεχίζοντας στο τομέα αυτό το έργο της 1ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, θα ολοκληρώσει εντός του 2015 μια σειρά έργων, ενταγμένων σε ευρύτερες πράξεις ανάδειξης και προβολής βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων της Αθήνας, που χρηματοδοτούνται από το ΕΣΠΑ.

Εικ. 1. Ναός Μεταμόρφωσης Κοττάκη. Άποψη του τρούλου, εσωτερικά

Έτσι, στην καρδιά της Πλάκας, στην οδό Κυδαθηναίων, στο ναό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα, γνωστού ως Σώτεια Κοττάκη, πιθανώς από το όνομα του κτήτορα, η Εφορεία θα επέμβει στο βυζαντινό τμήμα του συγκροτήματος, ενώ οι εργασίες στο νεώτερο, δυτικό, τμήμα του ναού, ολοκληρώνονται από τη Δ/ση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων. (Υποέργο 2: «Στερεωτικές εργασίες και εργασίες συντήρησης τοιχογραφιών στο βυζαντινό τμήμα του Ι.Ν. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος (Κοττάκη)» του έργου: «Ηλε-

κτρομηχανολογικές εγκαταστάσεις και αποκατάσταση στέγης βυζαντινού τμήματος του Ι.Ν. Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (Κοττάκη) στην Πλάκα»). Ο βυζαντινός πυρήνας του κτίσματος αποτελείται από το σημαντικότερο τμήμα ενός σύνθετου τετρακίονιου σταυροειδούς, εγγεγραμμένου ναού, που επιστέφεται από τον οκτάπλευρο, χαρακτηριστικό, «αθηναϊκού» τύπου, τρούλο. Έχει χρονολογηθεί στα τέλη του 10ου αιώνα. Ο ζωγραφικός διάκοσμος του ναού είναι νεώτερος, του 18ου και 19ου αιώνα, ενώ δεν έχουν, προς το παρόν, εντοπιστεί ενδείξεις για ύπαρξη παλαιότερου στρώματος, βυζαντινών τοιχογραφιών. Στο πλαίσιο του έργου, τα συνεργεία της Εφορείας θα εκτελέσουν στερεωτικές εργασίες στο κτίσμα, καθώς και εργασίες συντήρησης του γλυπτού και ζωγραφικού διακόσμου του. (εικ. 1).

Πάντα στην περιοχή της Πλάκας, στην οδό Αδριανού 96, η ανάδειξη του αρχοντικού των Μπενιζέλων, ίσως της μοναδικής, για την περιοχή της Αθήνας, σωζόμενης αρχοντικής κατοικίας των μεταβυζαντινών χρόνων (17ου-18ου αιώνα, με παλαιότερες και νεώτερες φάσεις), αποτελεί ένα ακόμα έργο στην εκτέλεση του οποίου συμμετέχει η Εφορεία (Υποέργο 3: «Ανάδειξη υστερορωμαϊκού τείχους και ευρημάτων περιβάλλοντος χώρου» του έργου «Ανάδειξη του αρχοντικού των Μπενιζέλων»). Το αρχοντικό, έδρα της, με βυζαντινές ρίζες, οικογένειας των Μπενιζέλων, από την οποία καταγόταν και η Οσία Φιλοθέη, είναι ένα διώροφο κτήριο με λιθόκτιστο ισόγειο, όπου φιλοξενούνταν βοηθητικοί και εργαστηριακοί χώροι, και όροφο, κατασκευασμένο κυρίως με ξυλόπηκτη τοιχο-

ΕΡΓΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΦΟΡΕΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ποιία, όπου οι χώροι κατοικίας, οι μεγάλοι οντάδες, αλλά και ο ανοιχτός, κινοστήριχος εξώστης. Το κτήριο αναστηλώθηκε σε προηγούμενη προγραμματική περίοδο (Γ' ΚΠΣ), ενώ οι εργασίες στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ έχουν σκοπό την απόδοσή του στο κοινό με τη δημιουργία μουσειακού χώρου. Θα αποτελεί ουσιαστικά ένα μουσείο του εαυτού του, στο οποίο θα αναδεικνύεται η ιστορία, η αρχιτεκτονική και οι κατά καιρούς χρήσεις του κτηρίου, καθώς και στοιχεία της εποχής και της αθηναϊκής κοινωνίας. Το έργο εκτελείται από την Ι. Αρχιεπισκοπή Αθηνών, στην οποία έχει παραχωρηθεί το κτήριο, με την εποπτεία της Εφορείας, η οποία εκτελεί παράλληλα χωριστό υποέργο, που αφορά στη διαμόρφωση των αύλειων χώρων του αρχοντικού και, κυρίως, στην ανάδειξη όλων των αρχαιολογικών λειψάνων παλαιότερων περιόδων που εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν κατά τη διάρκεια των εργασιών αποκατάστασης του κτηρίου. Πρόκειται για σειρά εργαστηριακών-αποθηκευτικών εγκαταστάσεων (λινοί, αγωγοί, συροί, δεξαμενή), ωστόσο το σπουδαιότερο εύρημα είναι το τμήμα του υστερορωμαϊκού τείχους της πόλης των Αθηνών, το οποίο βαίνει παράλληλα με το

αρχοντικό, κάτω από το επίπεδο της βόρειας αυλής, και όπου θα παραμείνει ορατό εντός ειδικά διαμορφωμένου ορύγματος (εικ. 2-3).

Εικ. 2. Αρχοντικό Μπενιζέλων. Άποψη της βόρειας αυλής κατά τη διάρκεια των εργασιών

Εικ. 3. Αρχοντικό Μπενιζέλων. Το υστερορωμαϊκό τείχος

Επεμβάσεις στα σωζόμενα λείψανα ενός δεύτερου αρχοντικού της ίδιας περιόδου προγραμματίζονται στο πλαίσιο του ιδιαίτερα εκτεταμένου έργου της αποκατάστασης του οικοδομικού συγκροτήματος, που περικλείεται από τις οδούς Αδριανού, Άρεως, Κλάδου και Βρυσακίου στο Μοναστηράκι, γνωστού ως «Αυλή των Θαυμάτων», όπου πρόκειται να εγκατασταθεί το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, με φορέα εκτέλεσης τη Δ/ση Αναστήλωσης Νεώτερων και Σύγχρονων Μνημείων (Υποέργο 5: «Προστασία - στερέωση - συντήρηση - ανάδειξη ερειπίων Αγίου Θωμά στην οδό Βρυσακίου. Αποκατάσταση κλίμακας και πύλης οικίας Χωματιανού-Λογοθέτη επί της οδού Άρεως 14Α στην Πλάκα» του έργου «Αποκατάσταση συγκροτήματος ιδιοκτησιών του ΥΠΠΟΤ στις οδούς Αδριανού - Άρεως - Κλάδου και Βρυσακίου στην Πλάκα για εγκατάσταση του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης»).

Στην αυλή του συγκροτήματος διατηρούνται λείψανα κλίμακας και μνημειώδους πύλης που θεωρείται ότι

ΕΡΓΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΦΟΡΕΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

άνηκαν στο αρχοντικό της γνωστής αθηναϊκής οικογένειας Χωματιανού-Λογοθέτη, και που πρέπει να ανάγονται χρονικά στα τέλη του 17ου - αρχές 18ου αιώνα. Με την ίδια οικογένεια πιθανώς συνδέεται και ο ναός του Αγίου Ελισσαίου, που έχει ήδη αποκατασταθεί στο ανατολικό τμήμα του συγκροτήματος. Η Εφορεία εκτελεί εργασίες στερέωσης και συντήρησης των λειψάνων της κλίμακας και πύλης (εικ. 4), προκειμένου να ενταχθούν αποκατεστημένα στον επισκέψιμο, αύλειο χώρο του μουσείου, όπως άλλωστε θα γίνει και με τα ερείπια του ναού του Αγίου Θωμά, ο οποίος έχει ανασκαφεί παλαιότερα στο δυτικό τμήμα του συγκροτήματος, και η ανάδειξή τους θα εκτελεστεί στο πλαίσιο του έργου. Πρόκειται για τα ερείπια βασιλικής, που χτίστηκε τον 7ο αιώνα, στη θέση παλαιότερου υστερορωμαϊκού/παλαιοχριστιανικού κτηρίου, και γνώρισε τουλάχιστον δύο ακόμα οικοδομικές φάσεις (του 9ου-10ου αιώνα και των μεταβυζαντινών χρόνων) πριν κατεδαφιστεί το 1834. Εκτός από τα εκτεταμένα οικοδομικά κατάλοιπα του ναού, σώζονται ίχνη τοιχογραφικού διακόσμου, καθώς και τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου.

Εικ. 4. Κλίμακα και πύλη αρχοντικού Χωματιανού-Λογοθέτη

Εικ. 5. Η τοιχογραφία του Αγίου Ελευθερίου στον ναό της Παναγίας Χρυσοσηλιώτισσας μετά τη συντήρησή της

Τέλος, η Εφορεία συμμετέχει στις εργασίες αποκατάστασης ενός από τους εμβληματικότερους ναούς του κέντρου της Αθήνας, της Παναγίας Χρυσοσηλιώτισσας στην οδό Αιόλου 62 (Υποέργο 2: «Συντήρηση τοιχογραφιών Ι. Ναού Κοιμήσεως Θεοτόκου Χρυσοσηλιώτισσας» του έργου «Ολοκλήρωση της στερέωσης και αποκατάστασης του Ιερού Ναού Χρυσοσηλιώτισσας στην Αθήνα»). Ο ναός, χτισμένος στη θέση παλαιότερου, άρχισε να ανοικοδομείται στα 1863 σε σχέδια του αρχιτέκτονα Δημήτριου Ζέζου, για να ολοκληρωθεί το 1878. Αργότερα, το 1888 και 1892, ανεγέρθηκαν τα δύο εντυπωσιακά κωδωνοστάσια. Οι εργασίες αναστήλωσης του ναού ολοκληρώνονται από τη Δ/ση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, ενώ η Εφορεία έχει αναλάβει τη συντήρηση των τοιχογραφιών του κεντρικού τμήματος του ναού, οι οποίες είναι έργα του Σπυρίδωνα Χατζηγιαννόπουλου, ενός από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της ναζαρηκής ζωγραφικής στην Ελλάδα, καθώς και των κοσμηματογράφων Βασιλείου Κώττα και Αντώνιου Πέτα, και οι οποίες εκτελέστηκαν το διάστημα 1878-1892 (εικ. 5).